

เกษตรพันธะสัญญากับการปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรและชุมชน:
ศึกษากรณีการเลี้ยงไก่เนื้อ ตำบลท้ายตลาด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี

ชิวิน อริยะสุนทร*

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง เกษตรพันธะสัญญากับการปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรและชุมชน: ศึกษากรณีการเลี้ยงไก่เนื้อ ตำบลท้ายตลาด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้กรอบแนวคิดทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงรูปแบบการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาของเกษตรกรในชุมชนและเพื่อศึกษาการปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรและชุมชนที่มีต่อระบบการผลิตแบบเกษตรพันธะสัญญา

ผลการศึกษาพบว่ารูปแบบการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาเป็นรูปแบบการผลิตทางการเกษตรที่มีการจัดการร่วมกันระหว่างบริษัททุนกับเกษตรกร โดยที่บริษัทจะเสนอสินเชื่อในรูปแบบของปัจจัยการผลิต ได้แก่ ลูกไก่ อาหารไก่ ยาและเวชภัณฑ์ การสนับสนุนความรู้ทางด้านเทคนิคในการเลี้ยงไก่ รวมถึงการจัดการด้านการตลาดให้แก่เกษตรกร ส่วนเกษตรกรเป็นผู้รับผิดชอบลงทุนในการสร้างโรงเรือน อุปกรณ์ในการเลี้ยงไก่ ค่าแรงงาน และค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการฟาร์ม โดยทั้งสองฝ่ายได้ตกลงทำสัญญาระหว่างกันไว้ล่วงหน้าถึงปริมาณและคุณภาพของปัจจัยการผลิตที่จะซื้อจากบริษัทและผลผลิตที่เกษตรกรจะขายให้แก่บริษัท ทั้งนี้ความสัมพันธ์ในรูปแบบพันธะสัญญา เป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกัน โดยบริษัททุนเป็นผู้มีอำนาจเหนือเกษตรกรผ่านการควบคุมปัจจัยการผลิตและการตลาด แต่ถึงแม้ว่าเกษตรกรจะตกอยู่ในโครงสร้างที่เสียเปรียบบริษัททุน ขาดอำนาจต่อรอง แต่เกษตรกรก็ไม่ได้ยอมจำนนต่อปัญหาที่เกิดขึ้น หากพยายามปรับวิถีชีวิต วิธีการผลิต และความสัมพันธ์ทางสังคมเพื่อที่จะอยู่รอดให้ได้ภายใต้การผลิตแบบพันธะสัญญา

คำสำคัญ: เกษตรพันธะสัญญา, เกษตรกรและชุมชน, การเลี้ยงไก่เนื้อ, การปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจ

*นิสิตปริญญาโท หลักสูตรสังคมวิทยาแบบบัณฑิต สาขาสังคมวิทยา ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Abstract

Social and Economic Adaptation of Farmer and Community under Contract Farming: A Case Study of Broiler Farming in Thaytalard, Muang District, Lopburi Province is a qualitative study using conceptual frameworks of sociology and anthropology. It aims to study models of contract farming based poultry industry in a community and social and economic adaptations of the farmers and community which have had impacts on the production chain of the contract farming.

The results of this study show that the model of contracted farming based poultry industry incorporated a collaborative management between funders and farmers. The funders offered the farmers loans in a form of resources including chick, chicken feed, medicinal products, techniques for poultry care and marketing management. The farmers were responsible for investment on building shelters, equipment and devices, wages and expenses related to farm administrations. Both the funders and farmers signed a contract in advance that contained terms of conditions related to numbers and quality of resources and products the farmers were going to purchase from and sale to the funder's companies. However, this contract farming yielded inequity between funders and farmers. The funders had advantages over the farmers. They controlled the production systems and markets. Although the farmers were disadvantaged, not able to negotiate with the funders, they had been adapting their lifestyles, mode of production and social relationships to live under the contract farming based system.

Keywords: Contract Farming, Farmer and Community, Broiler Farming, Social and Economic Adaptation

บทนำ

การพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยของไทยตั้งแต่เริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ พ.ศ.2504 เป็นต้นมาได้มุ่งเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Economic growth) เป็นหลักผ่านยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรม จากอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้าในระยะแรกมาสู่อุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกในระยะต่อมา ด้วยความเหมาะสมทางด้านภูมิศาสตร์และความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติทำให้ประเทศไทยกลายเป็นประเทศที่ส่งออกผลิตผลทางการเกษตรเป็นสินค้ารายใหญ่ของโลก เช่น ข้าว ยางพารา กุ้งและไก่แช่แข็ง เป็นต้น รูปแบบเกษตรกรรมในประเทศไทยได้เปลี่ยนจากการผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นการผลิตในเชิงพาณิชย์ที่เข้มข้นมากยิ่งขึ้น จากการผลิตข้าวเริ่มเข้าสู่การผลิตพืชเศรษฐกิจ (cash crops) หลายชนิดเช่น ข้าวโพด มันสำปะหลัง ข้าวฟ่าง ปอ ถั่วต่าง ๆ วิทยาการผลิตของเกษตรกรในชนบทได้เปลี่ยนไปเป็นการผลิตเพื่อการค้าที่ต้องพึ่งพิงปัจจัย

ภายนอกมากขึ้นทุกขณะทั้งในเรื่องปัจจัยการผลิต เทคโนโลยีในการผลิต และการตลาดซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมของชนบทอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยง

จากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตในภาคเกษตรกรรมจากเศรษฐกิจแบบพอเพียงมาสู่การผลิตในเชิงพาณิชย์มากขึ้น มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิต ตั้งแต่การเข้าถึงปัจจัยการผลิต การใช้แรงงานและความสัมพันธ์ทางการผลิต ซึ่งระบบการผลิตแบบเกษตรพันธะสัญญา (Contract farming) เป็นระบบการผลิตแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นเพื่อรองรับการผลิตแบบพาณิชย์เกษตรพันธะสัญญา (Contract farming) เป็นระบบความสัมพันธ์ในการผลิตทางการเกษตรที่มีการจัดการร่วมกันระหว่างเกษตรกรผู้ทำการผลิตกับกลุ่มทุนหรือบริษัทผู้รับซื้อ โดยมีการทำสัญญาระหว่างกัน โดยบริษัทจะเป็นผู้จัดหาปัจจัยการผลิตเช่นพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ปุ๋ย เทคโนโลยีทางการเกษตร และสินเชื่อให้กับเกษตรกร ส่วนเกษตรกรซึ่งเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตบางอย่างเช่นที่ดิน และมีแรงงานของตัวเองเป็นผู้ลงทุนในการทำการผลิต (พงศเทพ วิวรรณเดชะ, 2550, น.14) ในระบบเกษตรพันธะสัญญาบริษัทจะกำหนดราคาซื้อผลผลิตในจำนวนที่แน่นอนเพื่อเป็นการสร้างหลักประกันทางการตลาดให้แก่เกษตรกร ส่วนบริษัทก็สามารถลดความเสี่ยงทางด้านปริมาณและคุณภาพของผลผลิตทางการเกษตร ซึ่งในปัจจุบันการผลิตสินค้าเกษตรต้องมีการผลิตให้ได้คุณภาพตามความต้องการของตลาดตั้งแต่การควบคุมวัตถุดิบ กระบวนการผลิตและการแปรรูปตั้งแต่ “ฟาร์มไปถึงโต๊ะอาหาร” (from farm to table) ภายใต้ระบบที่เรียกว่า “ระบบการปฏิบัติการทางการเกษตรที่ดี” (Good Agricultural Practice: GAP) จึงทำให้ระบบการผลิตแบบเกษตรพันธะสัญญาขยายตัวไปอย่างรวดเร็ว (Binswanger et al., 1995 cite in Setboonsarng and Sununtar, 2008, p.2), (คณะกรรมการการเกษตรและสหกรณ์ วุฒิสภา, น.3)

ในประเทศไทยระบบการผลิตแบบเกษตรพันธะสัญญาเริ่มต้นในช่วงปลายทศวรรษที่ 2510 เมื่อบริษัทเจริญ-โภคภัณฑ์ (หรือซีพี) ซึ่งเริ่มแรกนั้นผลิตอาหารสัตว์ ต่อมาได้ลงทุนเลี้ยงไก่ด้วยระบบฟาร์มขนาดใหญ่ ที่ทันสมัย และครบวงจร ต่อมาธุรกิจผลิตอาหารสัตว์อื่น ๆ เห็นบริษัทเจริญโภคภัณฑ์ประสบความสำเร็จ ก็ลงทุนในทำนองเดียวกัน ธุรกิจเลี้ยงไก่ได้นำเอาระบบการทำฟาร์มไก่แบบมีสัญญาข้อตกลง (contract farming) มาใช้ โดยเป็นระบบที่ บริษัทจัดหาพันธุ์ไก่ อาหาร ยา ให้ชาวบ้านโดยไม่ต้องจ่ายเงิน แต่มีสัญญาว่าชาวบ้านจะเลี้ยงไก่ตามวิธีที่กำหนด แล้วขายไก่ที่โตแล้วแก่บริษัทในราคาที่ตกลงกันล่วงหน้า ต่อมาในทศวรรษที่ 2520 การเกษตรแบบมีข้อตกลงดังกล่าวแพร่ขยายไปสู่การปลูกปาล์มน้ำมันในภาคใต้ การปลูกมะเขือเทศ พืชสมุนไพร และสวนไม้ดอกในภาคเหนือ (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546, น.71-72) กล่าวได้ว่า ระบบเกษตรพันธะสัญญาเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญหนึ่งในภาคการเกษตรของไทยและได้กลายมาเป็นระบบการผลิตที่แพร่ขยายไปยังการผลิตสินค้าเกษตรหลายชนิดทั้งการปลูกพืชและการเลี้ยงสัตว์ โดย ดังที่ วอลเดน เบลโล, เชียร์ คันนิงแฮมและลี เค็ง ปอห์ สรุปว่านวัตกรรมที่เป็นขึ้นเป็นอันที่สำคญที่สุดของทศวรรษ 1980 (พ.ศ.2523-2532) ก็คือการทำเกษตรแบบมีสัญญาจ้าง ซึ่งบริษัทใหญ่ ๆ จะว่าจ้างเกษตรกรรายเล็กให้ผลิตวัตถุดิบ

ที่พวกเขาสามารถนำไปใช้ในสินค้าโภคภัณฑ์ที่มีมูลค่าเพิ่มและการส่งออก เช่น ไก่เนื้อเป็นต้น (วอลเดน เบลโล, เซียร์ คันนิงแฮมและลี เค็ง ปอท, 2542, น.251)

สำหรับอุตสาหกรรมการเลี้ยงไก่เนื้อในประเทศไทยจากข้อมูลของ FAO พบว่า ผู้ประกอบการฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อรายใหญ่เช่น บริษัทในเครือเจริญโภคภัณฑ์ สหฟาร์ม เบทาโกร และแหลมทอง มีจำนวนรวมกันเพียงร้อยละ 2 ของจำนวนผู้เลี้ยงไก่เนื้อทั้งหมดแต่กลับมีสัดส่วนการตลาดรวมกันถึงร้อยละ 90 ในขณะที่ผู้เลี้ยงไก่เนื้อที่เป็นฟาร์มขนาดเล็กและผู้เลี้ยงแบบครัวเรือนมีจำนวนถึงร้อยละ 98 แต่มีสัดส่วนทางการตลาดเพียงร้อยละ 10 เท่านั้น และจากข้อมูลของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรในปี พ.ศ.2538 พบว่าในจำนวนนี้เป็นผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาอยู่ที่ร้อยละ 90 และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ (ญรัฐภรณ์ เลียมจรัสกุล, 2552, น. 87-88, 92)

ระบบการผลิตแบบเกษตรพันธะสัญญา น่าจะมีผลดีต่อภาคเกษตรกรรมทั้งเกษตรกรและนายทุน เพราะในมุมมองของเกษตรกรจะได้รับการสนับสนุนทั้ง ปัจจัยการผลิต เทคโนโลยีต่าง ตลอดจนความรู้ในการผลิตที่ทันสมัย และที่สำคัญคือจะสามารถประกันราคาผลผลิตและรายได้ที่แน่นอนให้กับเกษตรกร ส่วนในมุมมองของบริษัทผู้รับซื้อก็สามารถควบคุมปริมาณและคุณภาพของผลผลิตให้ได้มาตรฐานตามที่ต้องการได้ รวมถึงเมื่อมองในมุมมองของรัฐบาลก็สามารถลดภาระงบประมาณในการประกันราคาสินค้าเกษตรลง แต่อย่างไรก็ตามมีการศึกษาชี้ให้เห็นว่าการนำระบบเกษตรพันธะสัญญามาใช้ได้ก่อให้เกิดปัญหาหลายประการแก่เกษตรกร อาทิเช่น การใช้สัญญาที่ไม่เป็นธรรม การรับประกันความเสี่ยงในการผลิต การเกิดภาวะหนี้สินจากการลงทุนทั้งด้านปัจจัยการผลิตและกระบวนการผลิต ค่าตอบแทนไม่เป็นธรรม การได้รับอันตรายจากการใช้สารเคมีและวิธีการทำงานที่ไม่ถูกสุขลักษณะ การเข้าไม่ถึงหรือไม่ได้รับความคุ้มครองทางด้านสวัสดิการแรงงานและสังคม ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เป็นต้น (พงศเทพ วิวรรณเดชะ, 2550, น.14) การศึกษาเรื่องเกษตรพันธะสัญญาในครั้งนี้สนใจศึกษาว่า เกษตรกรและชุมชนมีการปรับตัว รับมือและต่อรองอย่างไรต่อการเข้ามาของวิถีผลิตแบบพันธะสัญญาโดยได้ยกเอาการทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาของเกษตรกรรายย่อยในพื้นที่ตำบลท้ายตลาด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรีเป็นกรณีศึกษา เนื่องจากอยู่ในเขตพื้นที่ที่มีการเลี้ยงไก่เนื้อมากที่สุดของประเทศ ซึ่งจากข้อมูลของศูนย์สารสนเทศ กรมปศุสัตว์ ในปีพ.ศ.2552 แสดงให้เห็นว่าทั้งประเทศมีการเลี้ยงไก่เนื้อทั้งหมด 173,936,364 ตัว และจังหวัดลพบุรีเป็นจังหวัดที่มีการเลี้ยงไก่เนื้อมากที่สุดของประเทศ คือ 29,206,851 ตัว คิดเป็นร้อยละ 16.79 ของทั้งประเทศ (ศูนย์สารสนเทศ กรมปศุสัตว์, 2552, น.232)

คำถามวิจัย

เกษตรกรและชุมชนมีการปรับตัว ต่อรองและรับมือต่อการผลิตแบบเกษตรพันธะสัญญา (Contract farming) อย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษารูปแบบการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาของเกษตรกรในชุมชน
2. เพื่อศึกษาการปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรและชุมชนที่มีต่อระบบ

การผลิตแบบเกษตรพันธะสัญญา

วิธีการศึกษา

การศึกษาเรื่องเกษตรพันธะสัญญากับการปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรและชุมชน: ศึกษากรณีการเลี้ยงไก่เนื้อ ตำบลท้ายตลาด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี เป็นการวิจัยในเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ในลักษณะกรณีศึกษา (Case Study) โดยใช้กรอบความคิดทางสังคมวิทยา และมานุษยวิทยาเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์เชิงพรรณนาและอภิปรายผล ขอบเขตการศึกษามุ่งวิเคราะห์ถึงการปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรและชุมชนที่เป็นผลมาจากการทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา โดยมองว่าระบบการผลิตแบบพันธะสัญญาเป็นรูปแบบการผลิตแบบทุนนิยมที่เข้ามาในชุมชนเกษตรกรรมและส่งผลกระทบต่อวิถีการผลิตอันประกอบด้วยการจัดการปัจจัยการผลิต การใช้แรงงาน และกระบวนการผลิต ตลอดจนความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างเกษตรกรกับบริษัททุน แต่ในขณะเดียวกันเกษตรกรเองก็มีความสามารถในการจัดการรับมือ ต่อรอง กับระบบการผลิตแบบพันธะสัญญาที่เข้ามาด้วย ในฐานะที่เป็นผู้กระทำการ/ตัวแสดง (Agency) ที่มีพลังและความสามารถในการปรับวิถีชีวิต วิธีการผลิต ความสัมพันธ์ทางสังคม ให้สอดคล้องกับสถานการณ์และผลประโยชน์ทางสังคมและเศรษฐกิจของตนเอง รวมถึงการจัดการกับปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นได้ โดยศึกษากลุ่มตัวอย่างเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อในตำบลท้ายตลาด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี จำนวน 14 ราย การเก็บข้อมูลมีทั้งข้อมูลปฐมภูมิที่ได้จากการวิจัยภาคสนาม และข้อมูลทุติยภูมิที่ได้มีการศึกษาไว้และที่ได้มีการเก็บรวบรวมไว้ของหน่วยงานต่างๆทั้งภาครัฐและเอกชน

การวิเคราะห์ข้อมูลและการสรุปผลใช้วิธีการการสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Induction) จากกรณีศึกษา (Case) ในการวิเคราะห์ข้อมูลจะให้ความสำคัญกับข้อมูลจากมุมมองของคนในที่ได้จากการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม จากการสัมภาษณ์เชิงลึก และจากการสนทนากลุ่ม (Focus Group) โดยใช้กรอบแนวคิดที่วางไว้มาเป็นส่วนประกอบในการวิเคราะห์เพื่อทำความเข้าใจรูปแบบการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาที่เลี้ยงในระบบฟาร์มแบบปิดของเกษตรกรในชุมชนและการปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรและชุมชนที่มีต่อระบบการผลิตแบบเกษตรพันธะสัญญาโดยนำเสนอในรูปแบบเชิงพรรณนา (Descriptive)

ผลการศึกษา

เกษตรพันธะสัญญาเป็นรูปแบบการผลิตทางการเกษตรสมัยใหม่ที่รุกคืบเข้ามาในชุมชนเกษตรกรรมทั่วประเทศ และได้เปลี่ยนวิถีการผลิตของชุมชนให้เข้าสู่การผลิตแบบทุนนิยมที่เกษตรกร

ต้องอาศัยทั้งเงินทุน ปัจจัยการผลิตชนิดต่าง ๆ รวมถึงเทคโนโลยีการผลิตจากบริษัททุนมากยิ่งขึ้น แม้ว่าจะส่งผลให้เกิดการปรับปรุงกระบวนการผลิตของเกษตรกรให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นกว่าการผลิตในรูปแบบเดิม แต่ในขณะเดียวกันก็หมายถึงการที่เกษตรกรต้องพึ่งพิงบริษัททุนที่เป็นคู่สัญญามากขึ้นตามไปด้วย ในการศึกษาถึงรูปแบบการปรับตัวของชุมชนชาวนาภาคเหนือของ ยศ สันตสมบัติ (2546) พบว่า ชาวนารายย่อยเริ่มถูกดึงเข้าสู่กระบวนการผลิตเชิงพาณิชย์ในรูปแบบของเกษตรพันธะสัญญาเพิ่มมากขึ้น จนกระทั่งชาวนาเหล่านี้ไม่สามารถทำการผลิตอย่างอิสระได้อีกต่อไป อำนาจการควบคุมการผลิตและการจัดการแรงงานลดลงอย่างชัดเจน ชาวนาเริ่มถูกปรับเปลี่ยนโดยเกษตรพันธะสัญญาให้กลายเป็นแรงงานรับจ้างบนที่ดินของตนเอง (ยศ สันตสมบัติ, 2546, น.227-228) ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบในการศึกษานี้ที่พบว่าเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาต้องตกอยู่ภายใต้ภาวะที่ต้องพึ่งพิงปัจจัยการผลิตและการตลาดของบริษัททุนที่เข้ามาทำสัญญากับเกษตรกรในชุมชนท้ายตลาด การเข้ามาของระบบพันธะสัญญาได้ส่งผลต่อวิถีการผลิตของเกษตรกรในชุมชนให้เปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตเพื่อการค้า ตอบสนองต่อตลาดสินค้าเกษตรที่ต้องการสินค้าที่มีคุณภาพและมีความปลอดภัยจากโรคและสารเคมี ในท่ามกลางบริบทของการผลิตและการตลาดสินค้าอุตสาหกรรมเกษตรทั้งในและต่างประเทศ ภัยคุกคามของโรคระบาดสัตว์ เช่น โรคไขหวัดนก โดยรัฐเองก็ได้เข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนภาคอุตสาหกรรมเกษตรผ่านนโยบายต่างๆ เช่น นโยบายอาหารปลอดภัย (Food safety) และนโยบายการพัฒนาไปสู่ครัวโลก เป็นต้น มีการออกมาตรการควบคุมการผลิตอาหารตลอดห่วงโซ่การผลิตให้เป็นไปตาม “หลักการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี” (Good Agricultural Practice: GAP) มาจนถึงการกำหนดมาตรฐานฟาร์มเลี้ยงสัตว์ซึ่งรวมถึงการเลี้ยงไก่เนื้อด้วย ทำให้เกษตรกรต้องปรับตัวทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจเพื่อจัดการและรับมือกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยเนื้อหาในบทนี้จะวิเคราะห์ให้เห็นถึงรูปแบบการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาและการปรับตัวของเกษตรกรและชุมชนเพื่อรับมือกับการผลิตแบบพันธะสัญญานี้

รูปแบบการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญา

การเลี้ยงไก่ในอดีตของเกษตรกรเป็นการเลี้ยงไก่พื้นบ้านเพื่อบริโภคเนื้อและไข่เป็นอาหารในครอบครัว โดยเลี้ยงแบบปล่อยให้หากินตามธรรมชาติ ต่อมาเมื่อมีการส่งพ่อแม่ไก่พันธุ์เนื้อเข้ามาเลี้ยงและขยายพันธุ์เป็นครั้งแรกในพ.ศ.2506 ก็ได้มีการพัฒนาระบบการเลี้ยงไก่ในระบบฟาร์มส่งผลให้การเลี้ยงไก่เนื้อเพื่อการค้าได้ขยายตัวกลายเป็นอุตสาหกรรมเกษตรที่สำคัญของประเทศ (กลุ่มงานเศรษฐกิจการปศุสัตว์, 2539, น. 3) เริ่มแรกการเลี้ยงไก่เนื้อเพื่อการค้าเกือบทั้งหมดจะเลี้ยงกันในจังหวัดรอบๆ กรุงเทพฯ โดยบริษัทเอกชนได้เข้าไปส่งเสริมการเลี้ยงไก่เนื้อโดยการให้คำแนะนำเกี่ยวกับวิธีการเลี้ยง การป้องกันรักษาโรค การประกันราคาและหาตลาดจำหน่ายไก่เนื้อให้เกษตรกร ผลจากการดำเนินการด้วยวิธีดังกล่าวปรากฏว่าธุรกิจการเลี้ยงไก่เนื้อได้ขยายตัวไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะรูปแบบการเลี้ยงไก่แบบประกันราคาหรือการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญา โดยผู้เลี้ยงไก่เนื้อรายย่อยมีทั้งแบบผู้เลี้ยงไก่อิสระและแบบพันธะสัญญาโดยผู้เลี้ยงไก่แบบอิสระมีแนวโน้มที่ลดลงเรื่อยๆ เนื่องจากต้องประสบกับ

ความผันผวนทางด้านราคาไก่เนื้อทำให้ต้องเลิกเลี้ยงไปจำนวนมาก และบางส่วนได้หันมาเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญากับบริษัททุน กล่าวได้ว่าการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาได้ขยายตัวเพิ่มมากขึ้นตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมาสอดคล้องกับ งานของวอลเดน เบลโล, เชียร์ คันนิงแฮมและลี เค็ง ปอท (2542) ที่ระบุว่า การทำเกษตรแบบมีสัญญาจ้าง ได้กลายเป็นนวัตกรรมชิ้นสำคัญที่สุดของทศวรรษที่ 1980 (พ.ศ.2523-2532) โดยหวังว่าจะช่วยเกษตรกรรายย่อยให้กลายเป็นผู้ผลิตที่มีประสิทธิภาพ (วอลเดน เบลโล, เชียร์ คันนิงแฮมและลี เค็ง ปอท, 2542, น. 251)

ในการลงทุนเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญา ครั้งแรกเกษตรกรต้องใช้เงินทุนจำนวนมากที่สุดสำหรับการปลูกสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่เนื้อบนบ่อเลี้ยงปลา ซึ่งเป็นโรงเรือนแบบเปิด หรือเล้าเปิด บนบ่อเลี้ยงปลา โดยส่วนมากแล้วเกษตรกรจะอาศัยเงินกู้จากธนาคารและสหกรณ์ ต่อมาภายหลังจากปัญหาไข้หวัดนกระบาด กรมปศุสัตว์ได้บังคับให้เกษตรกรที่เลี้ยงไก่เนื้อในชุมชนทำการปรับปรุงโรงเรือนให้เป็นระบบปิด หรือเล้าปิด เพื่อป้องกันและควบคุมโรคระบาดในสัตว์ปีก โดยต้องปิดผ้ายางรอบโรงเรือน ติดตั้งระบบทำความเย็นภายในโรงเรือน ที่เรียกว่าระบบ “อีแวป (EVAP: Evaporation cooling systems) ซึ่งเกษตรกรต้องใช้เงินลงทุนในการสร้างโรงเรือนและติดตั้งระบบอีแวปประมาณตั้งแต่ 300,000-700,000 บาทต่อโรงเรือนสำหรับเลี้ยงไก่ประมาณ 4,000 -5,500 ตัว เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่มีเงินทุนเพียงพอจึงต้องเลิกอาชีพเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาไป และส่วนหนึ่งจำนวนไม่มากที่ยังตัดสินใจเลี้ยงไก่เนื้อต่อไป โดยส่วนใหญ่ต้องอาศัยสินเชื่อที่เป็นอุปกรณ์ต่าง ๆ จากบริษัททุนเพื่อปรับปรุงโรงเรือนเลี้ยงไก่ให้ได้ตามมาตรฐานฟาร์ม

การใช้ที่ดินของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาจะปลูกโรงเรือนเลี้ยงไก่บนบ่อเลี้ยงภายในบริเวณที่ดินที่เป็นบ้านพักอาศัยของตนเอง โดยส่วนใหญ่แล้วเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่จะมีที่ดินทำการเกษตรอื่น ๆ นอกเหนือจากการเลี้ยงไก่ด้วย โดยข้อสังเกตที่น่าสนใจคือในทัศนะของเกษตรกรที่มีที่ดินจำนวนไม่มากนักเห็นว่าการสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาจะเป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินที่มีอยู่จำกัดในการเพิ่มรายได้ได้มากกว่าการใช้ที่ดินไปในการทำการเกษตรอื่น ๆ ส่วนลักษณะการถือครองที่ดินเกษตรกรผู้ลงทุนทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาจะเป็นเจ้าของที่ดินของตนเอง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า เกษตรกรที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเองไม่สามารถที่จะเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาได้เนื่องจากข้อจำกัดทางด้านเงินทุนเพราะเกษตรกรจะต้องใช้ที่ดินเป็นหลักทรัพย์ในการกู้เงินกับธนาคารหรือสหกรณ์มาลงทุนในการเลี้ยงไก่ เกษตรกรที่ไม่มีที่ดินจึงเป็นข้อจำกัดในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนในการเลี้ยงไก่ และการลงทุนสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาต้องใช้เงินทุนจำนวนมาก ดังนั้นหากจะต้องลงทุนปลูกสร้างโรงเรือนที่มีราคาสูงบนที่ดินเช่าจะไม่คุ้มค่าในการลงทุนเลี้ยงไก่ นอกจากนี้ในมุมมองของบริษัทหากต้องลงทุนกับเกษตรกรที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเองน่าจะมีความเสี่ยงทางธุรกิจมากกว่าเกษตรกรที่มีที่ดินของตนเอง

รูปแบบการใช้แรงงานของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาส่วนใหญ่จะใช้แรงงานภายในครัวเรือนเป็นหลัก แม้จะมีการจ้างแรงงานก็เป็นรูปแบบการจ้างแรงงานภายในเครือญาติ หรือเพื่อน

บ้านที่มีความสนิทสนมมาช่วยดูแลไก่ โดยมีลักษณะที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันมากกว่าความสัมพันธ์แบบ นายจ้างลูกจ้างในตลาดแรงงาน ทั้งนี้ จำนวนแรงงานภายในครัวเรือนยังเป็นข้อจำกัดสำคัญที่ส่งผลให้ เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อทั้งหมดในตำบลเป็นการเลี้ยงไก่เนื้อในจำนวนไม่มาก เป็นการเลี้ยงไก่แบบ เกษตรกรรายย่อยเท่านั้น

กระบวนการและขั้นตอนการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาในโรงเรือนที่มีความละเอียดลออและ พิถีพิถันสูงเพราะต้องการทั้งคุณภาพและความปลอดภัยของผลผลิต บวกกับข้อจำกัดด้านสาธารณสุขโรค เช่นระบบไฟฟ้าภายในชุมชนที่ดับบ่อยครั้งทำให้เกษตรกรต้องใช้เวลาแรงงานในการเลี้ยงและดูแลไก่ มากกว่าการใช้เวลาแรงงานไปในกิจกรรมทางการเกษตรอื่น เช่นการทำงานที่หลายรายต้องจ้างทำนา และ ต้องปรับเวลาและการทำงานชีวิตให้สอดคล้องกับการดูแลไก่เนื้อในโรงเรือน

ในส่วนของต้นทุนและรายได้ในการเลี้ยงไก่ของเกษตรกรพบว่า ต้นทุนส่วนใหญ่ในการเลี้ยง ไก่เนื้อคือค่าอาหารไก่ ลูกไก่ ยาและเวชภัณฑ์ เป็นต้นทุนที่มีสัดส่วนสูงมากเมื่อเทียบกับรายได้ของการ เลี้ยงไก่ในแต่ละรอบการเลี้ยง คือตั้งแต่ ร้อยละ 85-98 ของรายได้ ซึ่งข้อมูลจากเกษตรกรพบว่า ในกรณีที่เกิดปัญหาจากปัจจัยการผลิต หรือความผิดพลาดในกระบวนการเลี้ยงไก่ เช่น ไก่ที่เลี้ยง ตายลง ลูกไก่อ่อนแอ หรือพิการจำนวนมาก อาหารที่บริษัทนำมาให้มีคุณภาพต่ำทำให้เลี้ยงไก่แล้ว น้ำหนักไก่ไม่ขึ้น หรือบริษัทมาจับไก่ช้ากว่ากำหนดเวลาที่ควรทำให้เกษตรกรต้องแบกรับค่าอาหาร ไก่ ซึ่งปัญหาต่างๆ ดังกล่าวทำให้เกษตรกรมีรายได้ลดลง หรืออาจขาดทุนจากการเลี้ยงไก่ในรอบ การเลี้ยงนั้นทันที ดังนั้นการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาตามหลักการแทนที่จะสร้างหลักประกัน ในการเข้าถึงปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพด้วยราคาที่เหมาะสม รวมถึงมีการประกันรายได้ที่มั่นคงกว่า การเลี้ยงไก่แบบอิสระนั้น จึงไม่เป็นจริงเสมอไป โดยพบว่า การเลี้ยงไก่ในแต่ละรอบการเลี้ยงจะกำไร หรือขาดทุนต้องขึ้นกับปัจจัยหลายประการทั้งที่กล่าวมาแล้ว ทั้งจากตัวเกษตรกรเองและจากบริษัท ทำให้รายได้ของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญา มีความผันผวนและมีความเสี่ยงที่จะขาดทุนจากการ เลี้ยงสูง

ความสัมพันธ์ทางการผลิตในการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาเป็นความสัมพันธ์ทางการผลิต ที่บริษัทจะเสนอสินเชื่อในรูปแบบปัจจัยการผลิต คือ ลูกไก่ อาหารไก่ ยาและเวชภัณฑ์ การสนับสนุน ความรู้ทางด้านเทคนิคในการเลี้ยงและการบริหารจัดการฟาร์ม รวมถึงการจัดการด้านการตลาดให้แก่ เกษตรกร โดยเกษตรกรเป็นผู้รับผิดชอบลงทุนในการสร้างโรงเรือน บนที่ดินของตนเอง อุปกรณ์ใน การเลี้ยงไก่ ค่าแรงงาน และค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการฟาร์ม โดยทั้งสองฝ่ายได้ตกลงทำสัญญา ระหว่างกันไว้ล่วงหน้าถึงปริมาณและคุณภาพของปัจจัยการผลิตที่จะซื้อจากบริษัทและผลผลิตที่ เกษตรกรจะขายให้แก่บริษัท ซึ่งตามหลักการแล้วรูปแบบการผลิตแบบเกษตรพันธะสัญญาจะสามารถ ทำให้เกษตรกรที่มีเงินทุนจำกัดสามารถเข้าถึงเงินทุนในรูปแบบของสินเชื่อปัจจัยการผลิต และการเข้าถึง ปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพและราคาประหยัดกว่าที่เกษตรกรรายย่อยจะไปจัดซื้อเอง การได้รับการ ถ่ายทอดเทคนิคการผลิตใหม่ๆที่จะทำให้ประสิทธิภาพในการผลิตดีขึ้น การลดความเสี่ยงทางการตลาด

ในเรื่องความผันผวนของราคาผลผลิตในแต่ละฤดูกาล ซึ่งโดยรวมแล้วเกษตรพันธะสัญญาน่าจะทำให้เกษตรกรมีรายได้ที่แน่นอนมากกว่าการเลี้ยงไก่แบบอิสระที่มีความเสี่ยงมากกว่า (Setboonsarng, S. and Penkett, C., 2005 อ้างถึงใน Sununtar Setboonsarng, Pingsun Leung and Junning Cai, 2005, p. 5) แต่ข้อค้นพบในการวิจัยครั้งนี้กลับพบว่า แม้เกษตรกรจะสามารถเข้าถึงสินเชื่อในรูปปัจจัยการผลิตที่ได้รับจากบริษัทแต่เกษตรกรต้องประสบกับปัญหาคุณภาพของปัจจัยการผลิตโดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณภาพของอาหารไก่ หรือลูกไก่ โดยที่เกษตรกรแทบจะไม่สามารถต่อรองกับบริษัทได้เลย พันธะสัญญากลายเป็นการผูกมัดเกษตรกรให้ต้องจำยอมต่อการกำหนดราคาปัจจัยการผลิต และคุณภาพของปัจจัยการผลิตของบริษัท การนำอาหารและ/หรือลูกไก่ที่มีคุณภาพต่ำกว่ามาตรฐานมาจำหน่ายให้แก่เกษตรกรในราคาที่กำหนดไว้ตายตัวทำให้บริษัทได้กำไรจากส่วนต่างในการขายปัจจัยการผลิตให้แก่เกษตรกรจำนวนมาก ส่วนในการตลาดหรือขายไก่เนื้อก็เป็นไปในลักษณะเดียวกันคือบริษัทเป็นผู้กำหนด คุณภาพ ปริมาณ ขนาดและน้ำหนักของไก่เนื้อ โดยบริษัทจะเข้ามาจับไก่ซึ่งอาจจะเป็นไก่ขนาดเล็กเพื่อนำไปทำไกย่าง หรือไก่ขนาดใหญ่เพื่อนำไปชำแหละขึ้นส่วนก็ได้ตามความต้องการของตลาด ซึ่งส่งผลกระทบต่อรายได้ของเกษตรกรที่จะคิดคำนวณจากน้ำหนักของไก่ กล่าวคือเกษตรกรยอมต้องการขายไก่ขนาดใหญ่ที่โตเต็มที่มีน้ำหนักดี เพื่อจะได้รับรายได้สูงที่สุด แต่บริษัททุนอาจมาจับไก่ขนาดเล็กหรือใหญ่ก็ได้ตามแต่ความต้องการของบริษัทไม่ได้ขึ้นอยู่กับเกษตรกรแต่อย่างใด นอกจากนี้ยังผลกระทบความเสียหายที่เกิดขึ้นในการจับไก่ให้แก่เกษตรกรแต่เพียงผู้เดียวอีกด้วย ส่งผลให้เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ไม่ได้รับรายได้ตามที่ควรหรือในหลายกรณีที่ขาดทุนจากการเลี้ยงไก่ในรอบการเลี้ยงนั้นด้วย สอดคล้องกับงานศึกษาของกัลปพฤกษ์ ผิวทองงามและคณะ (2552) ที่พบว่าปัญหาที่เกิดขึ้นจากการทำเกษตรพันธะสัญญาในเรื่องของปัจจัยการผลิตและการรับซื้อผลผลิต บริษัททุนมีการบังคับใช้ปัจจัยการผลิตต่าง ๆ โดยไม่โปร่งใสและปราศจากการแข่งขันทำให้เกษตรกรต้องซื้อปัจจัยการผลิตในราคาที่แพง บริษัทอาจให้ปัจจัยการผลิตที่ไม่เป็นไปตามข้อตกลง ส่วนกระบวนการรับซื้อผลผลิตไม่มีการระบุวิธีการรับซื้อที่เป็นธรรมเช่น การมารับซื้อล่าช้าทำให้เกษตรกรเสียหาย (กัลปพฤกษ์ ผิวทองงามและคณะ, 2552, น.4) กล่าวได้ว่าการผลิตแบบพันธะสัญญาอาจกลายเป็นการหาประโยชน์จากเกษตรกรรายเล็กอย่างกว้างขวาง โดยในหลายกรณีบริษัทได้รับส่วนแบ่งกำไรก่อนโตไปขณะที่เกษตรกรรายย่อยต้องแบกรับความเสี่ยงไป (Scott Christensen, สัมภาษณ์, 31 มีนาคม 1994, อ้างถึงใน วอลเดน เบลโล, เซียร์ คันนิงแฮมและลี เค็ง ปอท, 2542, น. 251) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความสัมพันธ์ทางการผลิตที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญากับบริษัททุน โดยบริษัททุนได้เข้าไปควบคุมกระบวนการผลิตของเกษตรกรผ่านปัจจัยทางการผลิตและการตลาดของไก่เนื้อ เกษตรกรขาดอิสระในการตัดสินใจที่จะผลิตหรือขายไก่เนื้ออย่างสิ้นเชิงตามสัญญาที่ได้ตกลงกันไว้กับบริษัททุน

ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ยังพบอีกว่า การเลี้ยงไก่ในรูปแบบพันธะสัญญายังคงสามารถดำเนินไปควบคู่กับการผลิตหรือการทำฟาร์มแบบอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ได้ โดยไม่จำเป็นที่บริษัททุน

จะต้องทำการเปลี่ยนแปลงการเลี้ยงไก่เนื้อให้กลายเป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ทั้งหมด เนื่องจากบริษัททุนยังได้ประโยชน์จากเกษตรกรรายย่อยที่ทำสัญญาเลี้ยงไก่กับบริษัทเป็นแหล่งจำหน่ายปัจจัยการผลิตชนิดต่าง ๆ และใช้ผลผลิตของเกษตรกรรายย่อยเป็นแหล่งผลผลิตสำรองหรือเสริมให้แก่ตลาดการขายไก่เนื้อได้อีกทางหนึ่งด้วย

ทวิภาวะของโครงสร้าง : กระบวนการปรับตัวและรับมือของเกษตรกร

การปรับตัวของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาเป็นผลมาจากการการปรับวิถีชีวิตวิถีการผลิต ความสัมพันธ์ทางสังคมและความสัมพันธ์ทางการผลิตของเกษตรกรที่มีต่อโครงสร้างการผลิตแบบพันธะสัญญา โดยมองว่าถึงแม้เกษตรกรจะอยู่ในโครงสร้างที่เสียเปรียบบริษัททุน ขาดอำนาจต่อรอง และตกอยู่ในความเสี่ยงในเรื่องรายได้และการผลิต แต่เกษตรกรในฐานะผู้กระทำการ (Agency) แม้จะเป็นผู้ที่ดำรงอยู่ในโครงสร้าง (Structure) แต่ในขณะเดียวกันก็มีส่วนร่วมในกระบวนการผลิตซ้ำหรือประกอบสร้างโครงสร้างขึ้นใหม่ด้วย เป็นลักษณะความสัมพันธ์ที่เป็นส่วนหนึ่งของกันและกันระหว่างโครงสร้างกับผู้กระทำการ ที่เรียกว่า “ทวิภาวะของโครงสร้าง”(duality of structure) (Giddens, 1979, p.81) แม้ว่าเกษตรกรจะไม่สามารถปรับเปลี่ยนไปอยู่ในสถานะที่ได้เปรียบบริษัททุน แต่ก็สามารถอยู่รอดได้ภายใต้กระบวนการปรับตัวที่เกิดขึ้น โดยการปรับตัวของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาในชุมชนอาจแบ่งออกเป็น

2 ส่วนคือ

1) การปรับตัวทางเศรษฐกิจของเกษตรกรต่อการผลิตแบบพันธะสัญญา

การปรับตัวทางเศรษฐกิจเป็นการปรับตัวของเกษตรกรที่เกิดขึ้นภายหลังจากการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาทั้งในแง่ของกระบวนการผลิตของเกษตรกรและความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างเกษตรกรกับบริษัททุน โดยเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญายังต้องทำการเกษตรหลายอย่างทั้งที่ทำด้วยตนเองและจ้างทำ เพื่อสร้างความมั่นคงทางการผลิต เช่นการปลูกข้าว ปลูกผัก ผลไม้ พืชไร่ เลี้ยงสัตว์หลายชนิด เพื่อบริโภคภายในครัวเรือนและเพื่อจำหน่าย เกษตรกรบางรายยังประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรด้วย โดยเกษตรกรมองว่าการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาเพียงอย่างเดียวจะมีความเสี่ยงมากเกินไป เพราะรายได้จากการเลี้ยงไก่มีความผันผวนมากบางรุ่นก็ได้กำไรแต่บางรุ่นก็ขาดทุน หากเลี้ยงไก่แต่เพียงอย่างเดียวอาจเกิดปัญหาทางเศรษฐกิจภายในครัวเรือนได้

การเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาในรูปแบบโรงเรือนต้องอาศัยความรู้และทักษะเฉพาะในการเลี้ยงที่แตกต่างไปจากการเลี้ยงสัตว์หรือเลี้ยงไก่พื้นบ้าน แม้ว่าบริษัทจะถ่ายทอดวิธีการและเทคนิคการเลี้ยงไก่ให้แต่ก็เป็นความรู้ในภาคทฤษฎี เกษตรกรต้องปรับตัวเรียนรู้การเลี้ยงไก่และการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยประสบการณ์การเลี้ยงไก่ของตนเอง โดยมีการสังเกต เรียนรู้ ตัดแปลงและปรับให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นจริง เช่น การนำยาของคนมาใช้กับไก่ที่กำลังป่วยกินเพื่อลดต้นทุนค่ายา การนำเอาเครื่องกักความร้อนลูกไก่มาใช้เพิ่มอุณหภูมิภายในโรงเรือนให้อุ่นขึ้นในฤดูหนาว เป็นต้น การดำเนิน

การดังกล่าวเป็นการปรับตัวของเกษตรกรในการจัดการความรู้เพื่อชดเชยความเสียหายเปรียบทางอื่น ๆ เช่น การขาดเงินทุนที่จะนำมาซื้ออุปกรณ์ที่ทันสมัยเพิ่มเติม เป็นต้น นอกจากนี้การใช้แรงงานอย่างเข้มข้นก็เป็นวิธีการในการปรับตัวของเกษตรกรแบบหนึ่งในการจัดการกับปัญหาเรื่องจำนวนแรงงาน เนื่องจากแรงงานในครอบครัวมีจำกัดและการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาต้องใช้เวลาในการบริหารจัดการดูแลอย่างเข้มข้น (high care management intensive)

แม้ในโครงสร้างของระบบพันธะสัญญา เกษตรกรจะมีอำนาจในการต่อรองน้อยแต่ก็ยังสามารถต่อรองกับบริษัทและกฎเกณฑ์มาตรฐานฟาร์มของภาครัฐได้บ้าง กล่าวคือแม้ไม่สามารถต่อรองในเรื่องราคาปัจจัยการผลิตได้เลย แต่อาจต่อรองเรื่องคุณภาพของปัจจัยการผลิตได้บ้างบางครั้ง หากพบว่าลูกไก่ที่บริษัทนำมาให้อ่อนแอ พิการและตายลงจำนวนมากผิดปกติ เกษตรกรจะร้องเรียนบริษัท ซึ่งบริษัทก็จะชดเชยเงินให้แก่เกษตรกรบ้างโดยจะหักลบจากการขายไก่ในรุ่นนั้น แต่ก็ไม่ได้มีหลักเกณฑ์ชัดเจนที่ระบุว่าชดเชยเท่าใด อย่างไร ขึ้นอยู่กับการกำหนดของบริษัท และหากเกิดความขัดแย้งในเรื่องปัจจัยการผลิต และการขายไก่เกษตรกรก็อาจย้ายบริษัทไปเลี้ยงกับอีกบริษัทหนึ่งได้ แม้ในที่สุดแล้วดูเหมือนว่าการย้ายบริษัทจะไม่สามารถแก้ปัญหาได้ แต่ก็ใช่วิธีการหนึ่งของเกษตรกรที่จะใช้จัดการ ต่อรองความสัมพันธ์กับบริษัทในระบบพันธะสัญญา ทำให้บริษัทตนเองก็ต้องยินยอมผ่อนปรนตามเกษตรกรบ้างเพื่อรักษาความสัมพันธ์กับเกษตรกรเอาไว้เพื่อผลประโยชน์ของบริษัทที่ยังต้องพึ่งพิงปัจจัยการผลิตบางอย่างจากเกษตรกร โรงเรือน ที่ดิน และแรงงานในการผลิตไก่เนื้อให้กับทางบริษัท

2) การปรับตัวทางสังคมของเกษตรกรต่อการผลิตแบบพันธะสัญญา

การปรับตัวทางสังคมของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาในชุมชนท้ายตลาด ที่พบในการศึกษาครั้งนี้ เป็นการปรับตัวในด้านความสัมพันธ์ทางสังคมและการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา รวมถึงการรวมกลุ่มเพื่อต่อรองและจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา โดยพบว่า การเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาที่ต้องใช้เวลาแรงงานไปในการดูแลไก่ทำให้เกษตรกรต้องปรับตัวในเรื่องการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม โดยต้องสลับกันกับสามีหรือภรรยาในการดูแลไก่ ไม่สามารถทิ้งไก่เพื่อมาร่วมกิจกรรมทางสังคมในชุมชนได้ หากจะต้องมาร่วมกิจกรรมโดยไม่มีคนดูแลไก่ก็ต้องรีบกลับ นอกจากนี้ในกรณีที่มีความจำเป็นจะต้องเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมเกษตรกรอาจจะต้องเลื่อนงานกิจกรรมนั้นไปในเวลาที่ “พักแล้ว” หรือหลังจากการจับไก่ขายไปแล้ว แสดงให้เห็นถึงการที่เกษตรกรต้องปรับตัวเพื่อรักษาความสัมพันธ์ทางสังคมกับการประกอบอาชีพเลี้ยงไก่ให้ดำเนินไปด้วยกันได้ทั้งสองทาง นอกจากนี้จากการศึกษาพบว่าการรวมกลุ่มทางสังคมของเกษตรกรโดยการจัดตั้งกลุ่มเลี้ยงไก่เนื้อขึ้นมามีการจัดการกับสถานการณ์และปัญหาใน 3 ประเด็นสำคัญคือ หนึ่งการจัดการแลกเปลี่ยนความรู้และเทคนิคการเลี้ยงไก่ระหว่างสมาชิก สองการจัดตั้งเงินทุนสำรองเพื่อกู้ยืมในกรณีที่สมาชิกกลุ่มประสบปัญหาขาดทุนหรือต้องการซ่อมบำรุงโรงเรือนและอุปกรณ์ในการเลี้ยงไก่ และสามารถเรียกร้องการชดเชยจากการทำลายไก่ในช่วงการแก้ไขปัญหาใช้หัวหน้ากต่อภาครัฐ

การปรับตัวของเกษตรกรเป็นการการรับมือกับสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นโดยพยายามปรับเปลี่ยนพฤติกรรม รูปแบบความสัมพันธ์ของตัวเกษตรกรให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น เช่น การสร้างความหลากหลายในการผลิต การจัดการความรู้การเรียนรู้ที่จะจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง การใช้แรงงานตัวเองอย่างเข้มข้น การจัดการความสัมพันธ์และกิจกรรมทางสังคม และการรวมกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ จัดการเงินทุน และการต่อรองกับโครงสร้างเช่น การย้ายบริษัท การต่อรองและปรับตัวในโครงสร้างความสัมพันธ์กับบริษัททุน การเรียกร้องจากภาครัฐ การปรับตัวดังกล่าวมีระดับและวิธีการในการจัดการ รับมือกับสถานการณ์ และแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นแตกต่างกันไปในแต่ละช่วงเวลาและบริบท เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงอำนาจและเสรีภาพที่จะแสดงตัวตนของเกษตรกรออกมาภายใต้โครงสร้างของสังคม เพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่าไม่ได้มีโครงสร้างหรือปัจจัยเพียงฝ่ายเดียวที่ทรงอำนาจ แต่ทั้งสองส่วนต้องดำรงอยู่ร่วมกัน (สุภางค์ จันทวานิช, 2551, น.258) ส่วนบริษัททุนเองก็ต้องปรับตัวเช่นกัน จากข้อมูลพบว่าบริษัทไม่ได้จัดการความสัมพันธ์แบบแข็งทื่อและตายตัวตามสัญญา หากมีการผ่อนปรนในการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรตามสมควรเพื่อรักษาความสัมพันธ์ให้ราบรื่นไม่ไปสู่ความขัดแย้งที่รุนแรง เช่น การยอมจ่ายค่าชดเชยลูกไก่เนื้อที่ไม่ได้คุณภาพ การยอมลดหนี้สินที่เกิดจากการเลี้ยงไก่ให้แก่เกษตรกร การยอมให้มีการผ่อนชำระหนี้สินเป็นงวดโดยหักลบกับการขายไก่เนื้อในรอบการเลี้ยงถัดไป อาจวิเคราะห์ได้ว่าในมุมมองของบริษัทก็ยังจำเป็นต้องพึ่งพาเกษตรกรในเรื่องปัจจัยการผลิตได้แก่ โรงเรือน ที่ดิน และต้องพึ่งพิงแรงงานในกระบวนการผลิต เพราะในระบบการผลิตแบบพันธะสัญญาเป็นส่วนหนึ่งของห่วงโซ่การผลิตในอุตสาหกรรมไก่เนื้อ หากเกิดปัญหาในกระบวนการผลิตตรงจุดใดก็ตามก็อาจส่งผลกระทบต่ออุตสาหกรรมไก่เนื้อทั้งหมดอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยง ดังนั้นจะเห็นว่ากระบวนการปรับตัวจะมีทั้งส่วนของบริษัทและเกษตรกรเพื่อที่จะผลานผลประโยชน์ในการทำการผลิตร่วมกันในรูปแบบพันธะสัญญาต่อไปแม้ว่าเกษตรกรจะเสียเปรียบบริษัทอยู่มากก็ตามดังที่ “นายใหญ่” แกนนำเกษตรกรในชุมชนได้สรุปว่าเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญา “จะตายก็ไม่ตายนะ จะรอดก็ไม่รอด ทรมานไว้ก่อน” (นายใหญ่, สนทนากลุ่มย่อย, 9 กรกฎาคม 2552) นอกจากนี้เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญายังปรับตัวต่อกฎระเบียบเรื่องมาตรฐานฟาร์มของภาครัฐโดยไม่ได้ปฏิบัติตามระเบียบมาตรฐานฟาร์มอย่างเคร่งครัด หากแต่เลือกปฏิบัติตามที่เห็นว่าเหมาะสมและไม่เกิดความเสียหายในการผลิต และกลไกของรัฐเองอย่างเช่นเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์เองก็ไม่สามารถควบคุมการปฏิบัติของเกษตรกรให้เป็นไปตามมาตรฐานฟาร์มได้ตลอดเวลา จึงเป็นช่องว่างที่เกษตรกรจะสามารถปฏิบัติได้อย่างยืดหยุ่นตามสมควร

เกษตรพันธะสัญญากับกระบวนการการปรับตัวของชุมชนไปสู่การผลิตแบบทุนนิยม

การเข้ามาของการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาได้เปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตในชุมชนให้เป็นการผลิตเพื่อการค้าอย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้นเนื่องจาก การเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาเป็นการเลี้ยงไก่จำนวนมากในระบบฟาร์มเพื่อขายทั้งหมด โดยเกษตรกรต้องพึ่งพิงปัจจัยการผลิตและตลาดจากภายนอก

ชุมชน แต่ถึงแม้ว่าการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาจะเป็นวิธีการผลิตแบบทุนนิยม แต่วิธีการผลิตแบบชุมชนดั้งเดิมก็ยังไม่ได้สูญสลายไป หากแต่มีการปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยการใช้ประโยชน์ที่ดินก็ยังเป็นการทำนาเป็นหลัก การใช้แรงงานก็ใช้แรงงานภายในครัวเรือน หรือแรงงานรับจ้างในชุมชน ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของเศรษฐกิจชุมชนชาวนาคือ การใช้แรงงานครัวเรือนเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิต ถึงแม้รูปแบบการผลิตแบบการเลี้ยงไก่ในระบบฟาร์มจะเป็นการผลิตทางการเกษตรแบบสมัยใหม่ คือใช้ปัจจัยการผลิตที่ผ่านการคัดสรรตามหลักวิชาการ มีวิธีการ ขั้นตอนในการผลิตและเทคโนโลยีที่สมัยใหม่ แต่การผลิตในชุมชนก็ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตแบบทุนนิยมที่บริษัททุนเข้ามาเปลี่ยนแปลงการผลิตแบบครัวเรือนไปสู่การผลิตแบบอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ยังคงใช้แรงงานภายในครัวเรือนเป็นหลักในการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาเป็นการผลิตแบบครัวเรือนที่ใช้แรงงานอย่างเข้มข้นมากขึ้น ส่วนการสร้างความปลอดภัยของระบบการผลิตทางการเกษตร นอกจากการทำนา การเลี้ยงไก่เนื้อแล้วยังมีการปลูกพืชไร่ ปลูกผัก เลี้ยงสัตว์อื่น ๆ ก็ยังมีอยู่เพื่อเป็นหลักประกันและความมั่นคงทางด้านโภชนาการของครัวเรือน

แม้ว่าการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาในระยะแรกจะสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกรในชุมชนจำนวนมาก ก็เป็นลักษณะที่เกษตรกรจะสามารถมีเงินเก็บและเงินใช้จ่ายใช้สอยในการอุปโภคบริโภคเพิ่มมากขึ้น รายได้ไม่ได้ถูกนำมาลงทุนต่อเพื่อแสวงหากำไรสูงสุดตามตรรกะของระบบทุนนิยม ดังนั้นรายได้จึงถูกแปลงไปเป็นการใช้จ่ายใช้สอยของครัวเรือนเช่น เกษตรกรบางรายสามารถถอยรถปิคอัพออกมาใช้งาน หรือมีรายได้ในการใช้จ่ายใช้สอยมากขึ้น หรือส่งลูกหลานไปเรียนมหาวิทยาลัยในเมือง การผลิตของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาส่วนใหญ่แล้วจะถูกจำกัดขนาดจากจำนวนแรงงานภายในครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ ซึ่ง Chayanov สรุปลงว่าเป็นลักษณะสำคัญของระบบเศรษฐกิจแบบชาวนาที่แตกต่างไปจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมคือ ชาวนาหรือเกษตรกรมีแรงงานภายในครอบครัวเป็นหน่วยการผลิต เป็นปัจจัยคงที่ ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดการเปลี่ยนแปลงในขนาดของทุนและที่ดินในการผลิต (Kerblay, 1984, p.154 อ้างถึงใน สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2533, น.42) กล่าวคือชาวนาหรือเกษตรกรจะไม่ลงทุนทำการผลิตมากไปกว่าจำนวนแรงงานภายในครอบครัวที่จะสามารถทำได้ ซึ่งในข้อนี้อาจไม่เป็นจริงทั้งหมดแล้วในระบบเศรษฐกิจชาวนาในยุคปัจจุบัน ข้อมูลจากภาคสนามพบว่าเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาแม้ส่วนใหญ่จะยังคงใช้แรงงานภายในครัวเรือนเป็นหลักในการผลิต แต่มีบางส่วนที่รูปแบบการใช้แรงงานแบบผสมผสานการใช้แรงงานของตนเองบวกกับการใช้แรงงานรับจ้างภายในชุมชนด้วยเพื่อจัดการปัญหาแรงงานที่ไม่เพียงพอในครัวเรือน ส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาก็ยังคงเป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินทางการเกษตรที่หลากหลาย การสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่เนื้อก็สร้างบ่อนเลี้ยงปลาเพื่อที่จะได้ประโยชน์จากขี้ไก่ให้เป็นอาหารปลา และสามารถจับปลาขายเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่เกษตรกรอีกทางหนึ่งด้วย แม้ภายหลังจากปัญหาการแพร่ระบาดของโรคไข้หวัดนกจะทำให้เกษตรกรจะต้องปรับปรุงโรงเรือนให้เป็นโรงเรือนแบบปิดนั้น เกษตรกรก็ทำการปรับปรุงโรงเรือนโดยยังคงบ่อเลี้ยงปลาเอาไว้ไม่ได้ปรับเปลี่ยนโรงเรือนให้เป็น

โรงเรือนแบบปิดบนพื้นดิน หรือที่เรียกว่า “เล้าดิน” ซึ่งเป็นลักษณะโรงเรือนเลี้ยงไก่ที่ได้มาตรฐานมากกว่าโรงเรือนแบบปิดบนบ่อเลี้ยงปลา โดยไก่ที่เลี้ยงใน”เล้าดิน”จะมีตลาดที่กว้างมากกว่าทั้งในและต่างประเทศเนื่องจากเหตุผลด้านมาตรฐานความปลอดภัยและคุณภาพของไก่เนื้อ อาจกล่าวได้ว่ารูปแบบโรงเรือนเลี้ยงไก่บนบ่อเลี้ยงปลานี้สอดคล้องกับวิถีการผลิตของเกษตรกรในชุมชนท้ายตลาดมากกว่า เนื่องจากการลงทุนที่ยังไม่สูงมากจนเกินไป และเกษตรกรยังมีรายได้เสริมจากการขายปลาในบ่ออีกด้วย สอดคล้องกับแนวคิด Rational Peasant ของ Popkin (1979) ที่เสนอไว้ว่า ภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงสังคมเศรษฐกิจชาวนาไปสู่ระบบแบบทุนนิยม ชาวนามีเหตุมีผลในการจัดการปัญหาของตัวเอง คำนึงถึงผลประโยชน์ของตัวเองและมีความสามารถในการต่อรองกับคนอื่นเพื่อที่จะได้ผลประโยชน์อันเป็นที่ยอมรับทั้งสองฝ่าย ชาวนาไม่เพียงแต่พยายามปกป้องผลผลิต และสวัสดิภาพในระดับพอยังชีพเท่านั้น หากต้องการยกระดับให้สูงขึ้นด้วย (Popkin, Samuel L., 1979, p. ix -x) แต่อย่างไรก็ตามระบบทุนนิยมก็ไม่เคยเปลี่ยนแปลงชุมชนหมู่บ้านไปอย่างสิ้นเชิง ดังที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา ได้สรุปไว้ในงานเรื่องวัฒนธรรมหมู่บ้านไทยว่า ระบบทุนไม่เคยเข้าไปปฏิวัติสถาปนาวิถีการผลิตและรากฐานวิธีคิดแบบปัจเจกชนลงในหมู่บ้านอย่างจริงจัง อิทธิพลของการค้าขายไม่สามารถเบียดขับวัฒนธรรมของสังคมกสิกรรมที่มีอยู่ก่อนแล้วได้ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา, 2541, น.252)

บทสรุป

การเข้ามาของการผลิตแบบพันธะสัญญาได้เปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของชุมชนให้กลายเป็นการผลิตเพื่อการค้าที่ชุมชนต้องพึ่งพิงปัจจัยการผลิตและตลาดจากภายนอกมากขึ้นแต่อย่างไรก็ตามวิถีการผลิตแบบพันธะสัญญาที่เป็นวิถีการผลิตและความสัมพันธ์แบบทุนนิยมก็ไม่ได้เข้ามาแทนที่วิถีการผลิตและระบบความสัมพันธ์ดั้งเดิมของชุมชน ที่ยังคงการผลิตทางการเกษตรที่หลากหลาย การใช้แรงงานภายในครัวเรือนเป็นหลัก ถึงแม้จะมีการจ้างงานในการเลี้ยงไก่บ้างก็เป็นแบบช่วยเหลือเกื้อกูลกันมากกว่าลักษณะการจ้างแรงงานในแบบนายจ้างกับลูกจ้าง ส่วนความสัมพันธ์ทางสังคมเกษตรกรยังคงรักษาความสัมพันธ์แบบเกื้อกูล และความสัมพันธ์ภายในชุมชนผ่านการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมต่างๆ ภายในชุมชนแม้การเลี้ยงไก่จะทำให้ต้องใช้เวลาแรงงานอย่างเข้มข้นก็ตาม การเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาในช่วงแรกแม้จะนำรายได้มาสู่ครัวเรือนของเกษตรกรมากขึ้นแต่เกษตรกรก็ไม่ได้นำมาลงทุนในการผลิตเพื่อแสวงหากำไรสูงสุดตามวิถีทุน หากแต่นำมาใช้ในการอุปโภคบริโภคและใช้จ่ายใช้สอยภายใน ตลอดระยะเวลาประมาณ 10 ปีในยุคเฟื่องฟูของการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาในชุมชน ตั้งแต่ประมาณปีพ.ศ.2538 – 2547 รูปแบบการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาก็คงเป็นรูปแบบการเลี้ยงไก่เนื้อของเกษตรกรรายย่อย ไม่ได้เปลี่ยนไปสู่การผลิตเชิงเดี่ยวแบบฟาร์มขนาดใหญ่ นอกจากเหตุผลในเรื่องเกษตรกรยังคงไม่ทิ้งวิถีการผลิตแบบชุมชนแล้ว อาจวิเคราะห์ได้ว่าบริษัทตนเองก็ไม่ได้มีวัตถุประสงค์ที่จะเข้ามาเปลี่ยนแปลงการผลิตของชุมชนให้เป็นรูปแบบฟาร์มขนาดใหญ่ เนื่องจากบริษัทเอง

ได้ประโยชน์จากการผลิตแบบฟาร์มขนาดเล็กของเกษตรกรรายย่อยในการขายปัจจัยการผลิต การที่ไม่ต้องการลงทุนในโรงเรือน ที่ดินและแรงงาน และยังได้กำไรในฐานะคนกลางจากการขายไก่อีกด้วย กล่าวได้ว่าระบบการผลิตแบบพันธะสัญญาไม่ได้เข้ามาแทนที่ระบบการผลิตแบบชุมชนหมู่บ้านดั้งเดิมหากวิธีการผลิตของชุมชนในปัจจุบันเป็นผลจากการปรับตัวทางเศรษฐกิจและสังคมเพื่อที่จะผสมผสานระหว่างรูปแบบการผลิตแบบเดิมกับการผลิตแบบทุนนิยมเข้าด้วยกัน

ข้อเสนอแนะ

1. การศึกษาวิจัยทางเศรษฐศาสตร์เพื่อวิเคราะห์ถึงต้นทุนรายได้ในการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาของเกษตรกรในชุมชนอย่างละเอียดจะทำให้สามารถเข้าใจถึงวิธีการผลิตรวมถึงปัญหาที่เกิดจากการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาของเกษตรกรได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

2. ควรมีการวิจัยในส่วนที่เป็นข้อเสนอทางกฎหมาย และข้อเสนอเชิงนโยบายของรัฐที่จะเข้ามาช่วยแก้ไขปัญหาของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาที่เสียเปรียบบริษัททุนเช่นเรื่อง ราคาและคุณภาพของปัจจัยการผลิตที่บริษัทขายให้แก่เกษตรกรหรือการรับซื้อผลผลิตที่ไม่เป็นธรรม จะทำให้สามารถปรับระบบความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันนี้ให้เกษตรกรรายย่อยไม่โดนเอาเปรียบในการทำเกษตรแบบพันธะสัญญาซึ่งเป็นระบบการผลิตที่กำลังขยายตัวไปอย่างกว้างขวางในทั่วประเทศ

เอกสารอ้างอิง

- กัลปพฤกษ์ ผิวทองงาม และคณะ. (2552). *เกษตรพันธะสัญญา: ผลตอบแทน ความเสี่ยงและความเป็นธรรม*. กรุงเทพฯ: ซีเว็ลด์กราฟิก.
- กลุ่มงานเศรษฐกิจการปศุสัตว์ กองส่งเสริมการปศุสัตว์ กรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2539). *การผลิตและการตลาดไก่เนื้อ: สถานภาพและแนวโน้ม*. กรุงเทพฯ: ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- คณะกรรมการการเกษตรและสหกรณ์ วุฒิสภา. (2546). *รายงานการพิจารณาศึกษาเรื่องตลาดข้อตกลง (Contract Farming)*. กรุงเทพฯ: สำนักกรรมการ 1 สำนักเลขาธิการวุฒิสภา.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา. (2541). *วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.
- ณัฐภารณ์ เสียมจรัสกุล. (2552). *ชีพื้กับอุตสาหกรรมไก่เนื้อ.ใน ชีพื้กับเกษตรกรรมไทย กลุ่มติดตามบทบาทบริษัท.*, หน้า 79-108. กรุงเทพฯ: มูลนิธิชีววิถี.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์. (2546). *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม.

วารสารวิทยบริการ

เกษตรพันธะสัญญากับการปรับตัวทางสังคมฯ

ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๕

ชีวิน อริยะสุนทร

- พงศ์เทพ วิวรรณเดชะ. (2550). *รายงานนอกระบบภาคการเกษตร: สิทธิและสวัสดิการของเกษตรกรพันธะสัญญาและรับจ้าง*. เชียงใหม่: ภาควิชาเวชศาสตร์ชุมชน คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ยศ สันตสมบัติ. (2546). *พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา: เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือและการปรับกระบวนการที่ค้นคว้าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม*. เชียงใหม่: บริษัทวิทอินดีไซน์ จำกัด.
- วอลเดน เบลโล, เชียร์ คันนิงแฮมและสี เค็ง ปอท. (2542). *โศกนาฏกรรมสยาม: การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทยสมัยใหม่*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- ศูนย์สารสนเทศ กรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2552). *ข้อมูลจำนวนปศุสัตว์ในประเทศไทยประจำปี 2552*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2533). *แนวคิดมาร์กซ์เกี่ยวกับการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงในสังคมชาวนาประเทศโลกที่สาม*. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2551). *ทฤษฎีสังคมวิทยา*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Giddens, Anthony. (1979). *Central problem in social theory: Action, structure and contradiction in social analysis*. Berkeley: university of California Press.
- Popkin, Samuel. (1979). *The Rational Peasant: The political economy of rural society in Vietnam*. Berkeley: University of California Press.
- Setboonsarng, Sununtar, Pingsun Leung, & Adam Stefan. (2008). *Rice contract farming in Lao PDR: Moving from subsistence to commercial agriculture*. Asian Development Bank.
- Setboonsarng, Sununtar, Pingsun Leung, & Junning Cai. (2005). *Contract farming and poverty reduction: A case of organic rice contract farming in Thailand*. Asian Development Bank.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล นายชีวิน อริยะสุนทร

วัน เดือน ปีเกิด 14 ตุลาคม 2517

ประวัติการศึกษา ระดับปริญญาตรี ศิลปศาสตรบัณฑิต (ภูมิศาสตร์)
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เข้าศึกษาต่อในหลักสูตรสังคมวิทยามหาบัณฑิต ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2551

การทำงาน ผู้ประสานงานวิชาการ สถาบันสร้างเสริมสุขภาพคนพิการ
